

С. Гераськов

м. Київ

sergii.geraskov@gmail.com

Гегель і філософія Сходу

*Захід є Захід, а Схід є Схід,
і їм не зійтися вдовх.*

Р. Кіплінг

Говорячи про філософію Сходу, необхідно пам'ятати, що «Схід» є вкрай неоднорідним поняттям. Східні суспільства традиційно перебували у різних ціннісно-смыслових універсумах [4] та переслідували різні політико-культурні цілі, відтак термін «Схід» постає доволі розмитим і конвенційним, а сьогодні до певної міри втрачає сенс. Одні східні суспільства історично не можуть подолати багатовікову відсталість і оперують нормами примітивних суспільств, бажаючи загибелі західної цивілізації. Сюди можна віднести фундаменталізм арабського світу. Інші намагаються наздогнати Захід у сфері технологій, не розуміючи свою приреченість бути позаду. Такими є сучасні «далекосхідні тигри» – Японія, Корея, країни Південно-Східної Азії. Є й такі східні суспільства, у яких: 1) не заперечуються західні технологічні нововведення, 2) формуються передумови для особливої саморефлексії і відносин із Заходом. Це, насамперед, Іран і Китай. Своїм шляхом крокують колоніальні у минулому суспільства, зокрема індійське. Окремо слід згадати Малу Азію (Туреччина). Бажаючи бути європейською країною, Туреччина є свідченням європеїзації всіх східних менталітетів. Але водночас сучасна Туреччина вже позиціонує себе і як класична мусульманська країна.

Попри означену розмаїтість Сходу, а відтак і його філософії, все ж таки варто звернути увагу на те, що вердикт, винесений Гегелем щодо східної філософії, є сумнівним з точки зору наукової цінності, навіть зважаючи на історико-культурний контекст доби німецької класичної філософії. Гегель рішуче відмовляє східній традиції в праві вважатися частиною історії філософії, пояснюючи це тим, що, на його думку, вираз «східна філософія» вживається переважно для позначення того періоду, коли східна думка доторкнулась Заходу, країни відмежування, міри, де переважає дух суб'єктивності [2, с. 160]. Далі Гегель конкретизує своє розуміння східного типу філософування, підкреслюючи, що «те, що ми називаємо філософією Сходу, в цілому є переважно релігійним способом сприйняття і релігійним світоглядом східних народів, який дуже легко можна прийняти за філософію» [2, с. 161]. Щоправда, тут він слушно помічає ту різницю між релігіями народів Заходу і Сходу, яка стає для нього ключовим аргументом у доведенні єдності східної філософії та релігії (і у цій тезі ми з ним почасти погоджуємося [3]) та, навпаки, дистинкцію грецької, римської і християнської релігії та філософії. Однак Гегель

майстерно уникає визначення основних причин того, що релігія на Сході нерозривно пов'язана з філософією, а на Заході, навпаки, вони відокремлені одне від одного. Гегель пояснює тотожність східної філософії і релігії тим, що «...на Сході момент суб'єктивності ще не настав, релігійні уявлення не індивідуалізовані, а носять переважно характер загальних уявлень, які через це здаються філософськими думками» [2, с. 160].

Для того щоб довести ненауковість східної філософії, Гегель виділяє три аспекти у цьому питанні. Перший – це проблема співвідношення релігії і філософії. Гегель предметом релігії називає «не земне, світське, а нескінченне» [2, с. 117]. Він відзначає певну схожість між релігією та філософією, що вони є ідентичними за своїм змістом, наповненим загальними предметами. Однак далі він намагається провести між релігією та філософією демаркаційну лінію, що виявляє особливості кожної з них. Основним завданням Гегеля є обґрунтування філософії як науки та вилучення релігії з історії філософії для того, щоб потім оголосити східну філософію початковою стадією, «будівельним матеріалом» філософського знання. Тоді як західна філософія, за Гегелем, є завершальною стадією і науковим рівнем філософського пізнання світу.

Другий аспект стосується соціальних витоків виникнення філософії. Якщо згадувати слова самого Гегеля, то «будь-яке філософування вимагає наявності належного ступеня духовної культури народу» [2, с. 138]. Він підкреслює, що філософія з'являється тоді, «коли дух народу вже звільнений від стану байдужого животіння первісного природного життя». Саме у цей час «дух шукає притулку в сфері думки, щоб на противагу реальному світу створити собі царство думки» [2, с. 147]. Філософія на Сході, що розвивалась поза наукою, виникла тоді, коли людське пізнання вичерпувало себе щоразу, занурюючись у сутність кінцевих предметів та обмежуючись лише наближеними уявленнями про них.

Третій аспект пов'язаний з проблемою свободи думки як умови виникнення філософії. На думку Гегеля, деспотичний політичний устрій на Сході унеможлиблював появу свободи думки. Далі Гегель уточнює, що «...на Сході один не може бути вільний, бо його свобода передбачає, що інші також протистоять йому як вільні, і там має місце лише свавілля і формальна свобода» [2, с.151]. Він підкреслює, що розквіт справжньої свободи стався тільки у Греції, тому з неї і починається філософія.

У підсумку маємо те, що Гегель протиставляв філософію релігії на основі історичних фактів, що засвідчували конфлікти між вірою і знанням. Правда, у цьому він лише повторив помилки своїх попередників, поширивши цю взаємну несумісність релігії і філософії на природу східної філософії.

Насамкінець, додамо власні міркування щодо змістовного наповнення концепту «східна філософія». Східні культури вже протягом тривалого часу є

повноцінними акторами модерних практик. З одного боку, матеріальний добробут в багатьох країнах Сходу став наслідком технологій і наукових досягнень Заходу, де мислення людей пов'язане з прагненням до аналізу, розкладу всього на дрібні складові частини. Східне ж мислення, зазвичай виходячи з релігійного (наприклад, буддистського чи індуїстського) розуміння світу як системи, в основу якої покладено взаємопов'язаність речей, навпаки, намагається все синтезувати. Багато дослідників [1] вважають, що саме внаслідок розчарування західної людини в її бажанні все ділити і аналізувати, останнім часом на Заході надзвичайної популярності набув буддизм, сприйнятий як філософія, що надає можливість відчувати загальну взаємопов'язаність. Це свідчить про те, що гегелівський наратив невизнання та певної зневаги у ставленні до філософії Сходу вже не можна вважати таким, що панує досі.

Список посилань

1. Білокобильський О. В., Гераськов С. В. Доонтологічні й онтологічні засади культурної ідентичності. Японія у вимірах модерну. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 2. С. 268–273.
2. Гегель Г. В. Ф. Восточная философия / Г. В. Ф. Гегель. Лекции по истории философии. В 3-х книгах, КЗ. – СПб.: Наука, 1994. – 582 с.
3. Гераськов С. В. Проблема екзистенції японської філософії. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2006. № 4. С. 96–101.
4. Емельянов В. В. Ценностные системы культур Востока: между нормой и идеалом. *Идеалы. Ценности. Нормы: VI международная научная конференция по востоковедению (Торчиновские чтения)*. 3–6 февраля 2010 г. / Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов. – Санкт-Петербург, 2010. С. 7–19.